

L'aprofitament de les aigües del canal d'Urgell

Ramon J. BATALLA i VILLANUEVA

El canal d'Urgell rega terres de les comarques de l'Urgell, la Noguera, el Segrià i les Garrigues, sector de la Depressió Central de Catalunya comprès entre el Segre i els primers altiplans de la Segarra. El canal, de 144 Km. de llargada, arrenca del Segre, aigües avall del Tossal (la Noguera), passa a tocar d'Artesa de Segre i Foradada (nom anterior a la foradada de Montclar, de 4 km. de llargada, en un anticlinal guixenc), deixa fora Agramunt i travessa un altre anticlinal, la serra d'Almenara, per una trinxera de 2,44 km. i un terraplè alt de 25 m. que li permet mantenir-se amb una inclinació mínima vorejant la corba de nivell de 300 m. Passa entre Tàrrega (no regada) i Bellpuig d'Urgell, on tomba a l'oest, fins fregar els murs de les Borgues Blanques; rega Juneda i Artesa de Lleida i desguassa en el Segre, entre Albatàrrec (regat) i Montoliu de Lleida, tal com es manifesta en el mapa i les dades adjuntes.

Com ja se sap, molts segles abans que l'empresa mercantil de Barcelona, Girona Hnos. Clavé i Cia, donés forma al projecte mal acabat i incomplet del canal, a mitjan segle XIX, s'havien fet molts projectes i estudis per regar aquesta part de Catalunya. La necessitat de regar aquestes terres àrides de ponent, que en anyades bones gairebé abastava de blat la Catalunya humida, era sentida de segles i ja des de Carles I es parlava d'obrir-hi un canal. Durant tots els segles XVI, XVII, XVIII i part del XIX, des de Carles I fins al govern municipal de Barcelona del XVIII, molts projectes i estudis van poder veure la llum, però cap d'ells es va arribar a consumir. Els projectes es basaven en el traçat del canal, les contribucions dels beneficiaris, la presa d'aigua i la possibilitat de construir pantans per regular el subministrament de l'aigua...

El 1853, una empresa barcelonina, Girona i Clavé S.A., aconseguí una concessió per 99 anys a partir de l'acabament dels treballs i fundà la Societat Anònima del canal d'Urgell, que va continuar les obres iniciades el 1829 i interrompudes el 1833 a causa de la guerra civil. Les obres es van reprendre sobre un simple avantprojecte. El primer terç del traçat va ser molt difícil i molt car.

ZONA REGABLE DELS CANALS D'URGELL

Canal principal 50.000 Ha.
 Canal auxiliar 19.000 Ha.
 Desguassos 6.000 Ha.

75.000 Ha.

Canal Alt Urgell 6.000 Ha. (regs d'hivern)

Total aproximat 81.000 Ha.

Llargàries

Canal principal 144,20 Km
 Canal auxiliar 76,60 Km
 Sèquies Prals 120 Km
 Desguassos 500 Km
 Sèquies sec. 3.000 Km

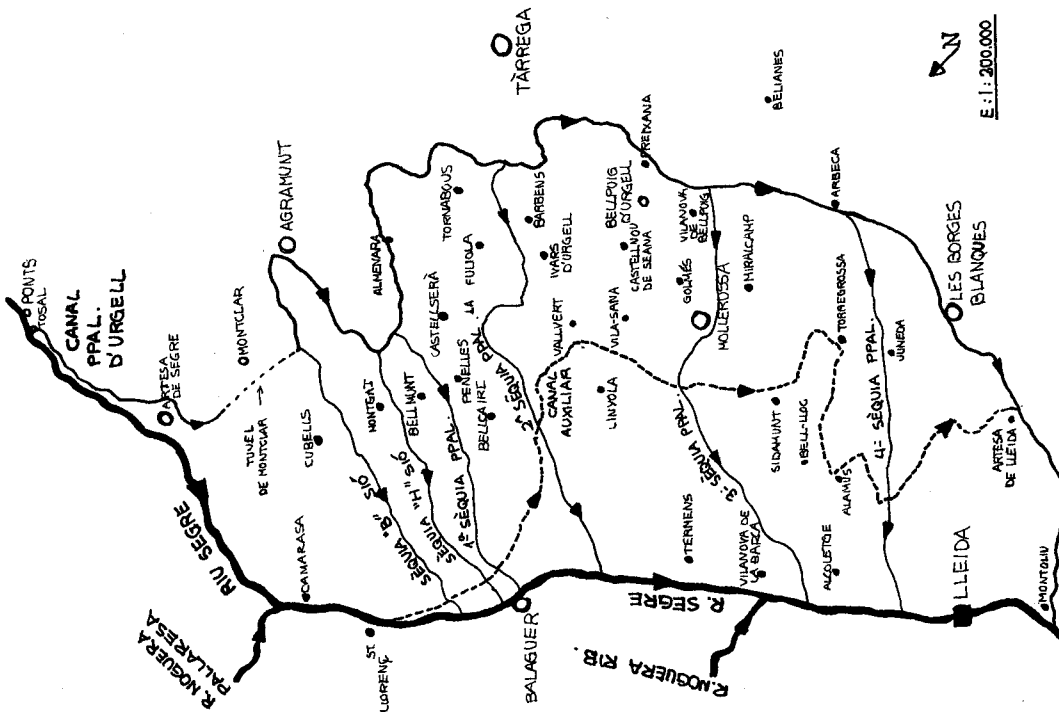
Zona regable: 16.000 regants
 81.000 habitants
 66 nuclis de població

Pantà d'Oliana 90 Hm³ total
 65 Hm³ útils

Cabals: C. pral. Concessió Of. 33 m³/s Real 22 m³/s
 C. auxiliar Concessió Of. 8 m³/s Real 7-8 m³/s

Aigua que es deriva pel canal Pral en un sol dia (Cabal 22 m³/s)

1.9008 Hm³/dia = 1.900.800 litres/dia

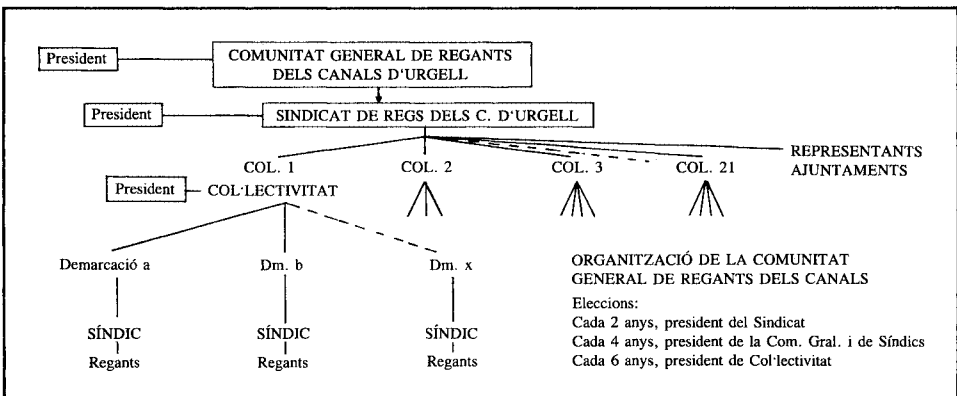

Aquest avantprojecte es va desenvolupar sobre un pla de servei d'aigua exclusivament per al rec. Es fixava la presa d'aigües en el terme del Tossal, prop de Ponts, i el canal seguia el traçat abans detallat. Amb el suport de la Diputació Provincial, el 1865, les obres van ser acabades per la Societat Anònima del canal d'Urgell, encara que la seva inauguració es va fer el 1861. La primera terra de l'Urgell que va rebre aigües va ser la finca del terme municipal de Tarassó, avui agregat a Agramunt, propietat del que va ser president del Sindicat General de Regants, Jaume Mestres, d'Agramunt. Va ser el 1862. Els cent anys que ha durat la concessió han estat plens de lluites constants dels homes del Pla: lluita contra el paludisme, ja que al principi no hi havia la necessària xarxa de drenatges i desaigües per al sanejament; els pocs mitjans per a l'anivellament de terrenys i els minvats cabals que aportava el Segre van fer molt lenta la transformació de la zona regada. Aquesta transformació s'ha intensificat els darrers 30 anys i a hores d'ara és força completa.

El 24 de desembre de 1964 quedava constituïda la Comunitat General de Regants, amb la qual cosa el canal passava a mans del país o col·lectivitat de regants, moment a partir del qual els regants són i seran els responsables i els beneficiaris del canal. La Comunitat General de Regants dels canals d'Urgell està constituïda per tots els propietaris de terres regades per les aigües del Segre derivades pel canal d'Urgell i pel canal auxiliar. Per paliar les pèrdues del canal, el 1932, el Sindicat de Regants donà un pas decisiu, en fer construir el canal auxiliar d'Urgell (o subcanal), més regular que el canal principal, perquè pren aigua del Segre al Pantà de Sant Llorenç de Montgai, després que aquest les ha rebudes de la Noguera Pallaresa. Amb un cabal de 8.000 litres/segon, passa entre Linyola (regada pel canal auxiliar) i Mollerussa, i després de 77 km. de curs paral·lel al canal principal, s'hi ajunta a Artesa de Lleida.

Actualment, el problema és augmentar i regularitzar la dotació d'aigua, que fins el 1959 fou només de 30,5 m/s (21 el canal principal, 8 l'auxiliar, i la resta la sèquia de Fontanet). Fins i tot, la dotació fornida pels dos grans canals no arriba a mig litre/ha./segon. Per tal d'evitar filtracions, s'han revestit de ciment els primers 17 km. del canal principal, els que travessen els anticlinals guixencs, fet que pot elevar la dotació a 33 m/s. S'ha construït el pantà d'Oliana, de 90 hm, per poder garantir l'aigua del Segre 59 dies l'any d'estiatge total. Actualment, s'estan fent més revestiments, com també s'està entubant l'aigua fins a arribar a les finques, tot per evitar pèrdues en filtracions.

L'administració dels canals és establerta a Mollerussa des que, el 1853, la Companyia organitzà el cobrament en espècie, sense que la cessió de la propietat als regants, el 1964, en acabar la concessió, hagi modificat aquesta capitalitat agrària.

A l'Urgell i altres zones regades pel canal, l'aigua és el bé més preuat de tots, ja que en depenen les collites, el treball, en definitiva l'economia i la vida de tot el territori. Per regular el sistema de distribució de l'aigua, per arbitrar conflictes i, en certa manera, per aplicar l'ordenament establert, quan és necessari, existeix aquest organigrama, compost per una sèrie d'elements, cadascun dels quals té un àmbit territorial i executiu determinat.

La Comunitat Gral. de Regants dels canals d'Urgell (propietaris de terres regades amb aigües derivades del riu Segre) agrupa 22 comunitats de regants. Cada comunitat de regants ocupa un territori determinat, i cadascuna té una capital on hi ha el domicili; s'agrupen en tres zones: intermèdia, alta i baixa, per la millor distribució de l'aigua, donada la gran extensió regada. Les comunitats de regants es denominen col·lectivitats, i els sindicats de regs de les col·lectivitats, Junes Rectores.

Entre la Comunitat General de Regants i les diferents col·lectivitats es troba el Sindicat de Regs dels canals d'Urgell. El Sindicat és l'encarregat de fer complir les ordenances de la Comunitat i dels acords presos per la Comunitat. Està compost per una sèrie de vocals o síndics, que són els següents:

- Els Presidents de les Col·lectivitats de la zona regable.
- Un alcalde representant de tots els pobles que s'abasteixen d'aigua dels canals, que formen la col·lectivitat núm. 22.
- Un representant dels aprofitaments industrials, que no formen cap col·lectivitat, encara que tenen dret a representació.

La Comunitat té competències sobre les obres fetes en la xarxa de distribució d'aigües, en l'ús de les aigües, de les servituds, sobre les terres i maquinària, sobre les faltes, penes i indemnitzacions, etc.

El Sindicat és l'encarregat de fer complir les disposicions de la col·lectivitat sobre aquests temes, i de donar compte al Comissari en Cap de les aigües de l'Ebre de tots els assumptes referents a la Comunitat. Per acabar aquest tema, és interessant d'assenyalar que existeix un Jurat de Regs de la Comunitat General, que s'encarrega d'examinar les denúncies presentades per infracció de les ordenances, celebrar el judici, si s'escau, i dictar sentència.

El Sindicat té la seva seu a Mollerussa, encara que pot celebrar les reunions en qualsevol indret de la zona regable, si d'aquesta manera ho aconsella la natura dels assumptes a tractar. La Comunitat i el Jurat es reuneixen allà on dictamina el Sindicat.

La natura d'aquesta organització és molt complexa, si més no, per a qui no és de la terra o està poc avessat a aquests assumptes. De tota manera, sempre sobta, sobretot després de llegir i rellegir totes les ordenances, el coneixement que en té el pagès, i, a més a més, de l'ús que n'ha de fer, on ha d'anar a reclamar i quin dret té com a regant dintre de la Comunitat. En el món mediterrani, el tema de l'aigua sempre ha estat cabdal, i l'home mediterrani, i concretament l'agricultor mediterrani, ha estat sempre molt atent a qualsevol tema que tingués relació amb l'aigua. Potser és excessiu, però fa la sensació, sobretot quan s'hi parla, que conegui aquests temes abans de néixer, com si ho portés a la sang.

D'ençà de la construcció de l'embassament d'Oliana —inaugurat l'any 1959—, la zona regada, i concretament la de l'Urgell, ha sofert una sèrie de canvis molt importants a les plantes de conreu; la seguretat i la regulació de l'aigua han fet que les collites siguin més segures i ha permès el canvi d'espècies de secà o que aguantaven més la sequera, per plantes més hidròfiles:

— De blat «ventana», que aguantava molt la sequera, s'ha passat a un blat més hidròfil,

el blat «paner», que té uns rendiments més alts i no produeix tanta palla. El blat «paner» és un blat que s'ha de regar poc i produeix més per unitat de terra:

Blat «Ventana» 1.000 kg/Jornal¹

Blat «Paner» 1.500 kg/Jornal¹

¹ 1 Ha 2,5 Jornals de terra.

Recentment s'ha introduït un blat que encara produeix més per unitat de terra, i del qual s'obté una farina de més qualitat i de més acceptació en el mercat: és el blat «ansa», que pot assegurar una producció per jornal de 2.500 a 3.000 kg anuals, sense deixalles notables. De tota manera, el blat ha perdut molta importància a l'Urgell d'ençà de la construcció del pantà d'Oliana i el ple aprofitament del canal. Actualment, es fa un 10% de blat, preferentment «ansa» i «paner», un 20% d'alfals (farratges), un 30% d'arbres fruiters i un 40% de panís o blat de moro, front al 40% d'alfals i el 50% de blat que es feia fa 40 anys, quan el subministrament d'aigua no estava assegurat. De tota manera, com es pot suposar, aquestes dades no són les mateixes a tot l'Urgell; poden variar segons les zones en un 5% amunt i avall, segons els conreus.

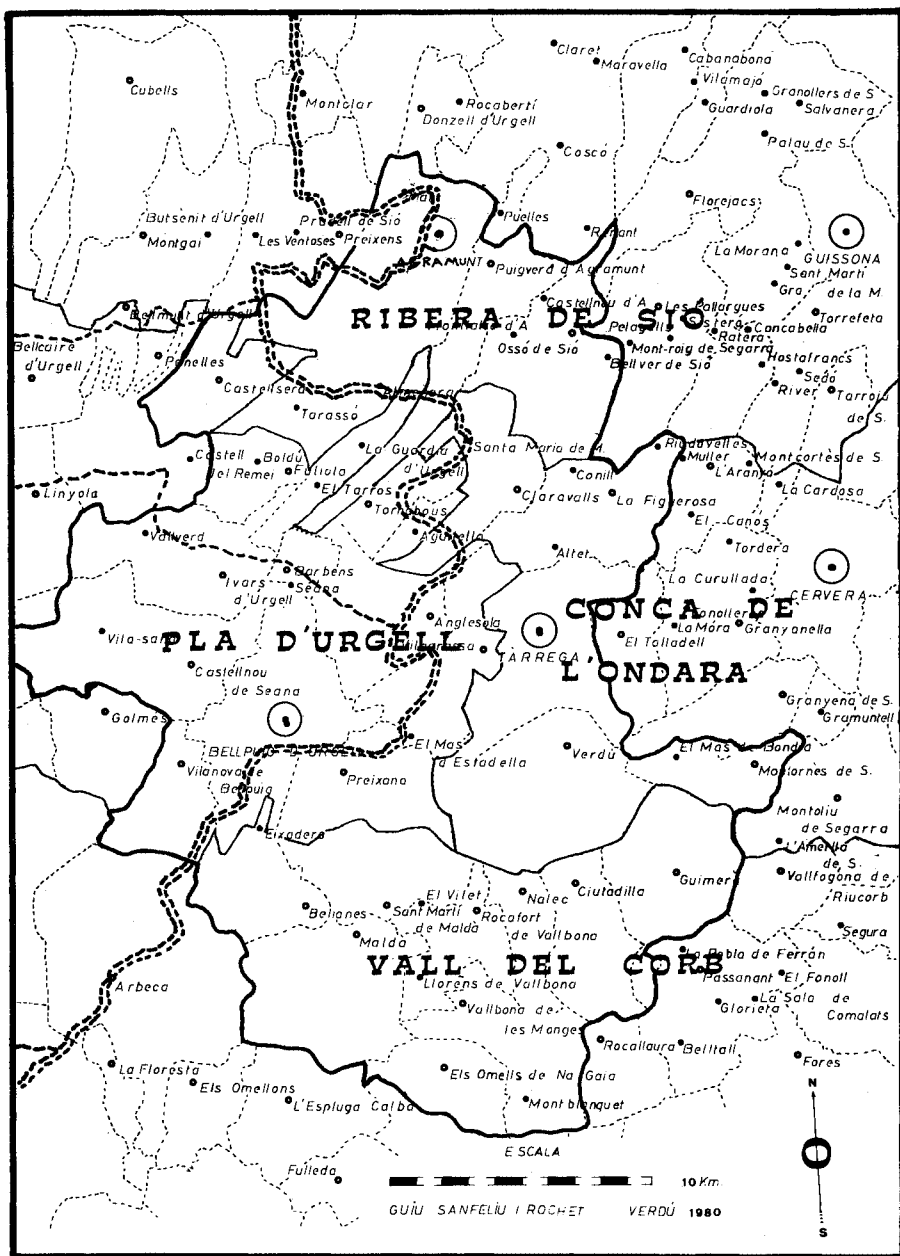
El veritable canvi introduït pel reg a l'Urgell ha estat el de la incorporació al conreu de l'arbre fruiter. Els pomers, els perers i els presseguers han estat la revolució del paisatge comarcal, juntament amb el panís, al qual no se li pot restar importància. No obstant, l'arbre fruiter ha canviat aquest territori de manera profunda i relativament recent. Des del canal d'Urgell fins al Segre és continuat el rosari de plantacions fruiteres, que han convertit aquesta zona en la principal productora de fruita de Catalunya i en una de les principals dintre de la CEE. En un any normal, es poden collir 20.000 kg de poma per jornal i 15.000 de pera, si no ha fet un fred excessiu i no hi ha hagut gelades. La producció de préssecs és inferior.

La remolatxa i l'arròs s'han abandonat, ja que el seu conreu no és rendible.

L'aigua del canal també és utilitzada per a la indústria i per al consum humà, per la qual cosa els industrials i els ajuntaments tenen un representant en el Sindicat de Regants.

De les dades corresponents a l'any setanta es desprèn que hi havia més de vuitanta aprofitaments industrials entre els quals destacaven:

- per a l'obtenció de força motriu, 36 aprofitaments de salts a Ivars d'Urgell, Castell del Remei, Bellpuig, Castellnou, Poal, Arbeca, Miralcamp... Els titulars eren propietaris rurals, ajuntaments i empreses més importants, com la Preferida S.A., la Forestal d'Urgell S.A., FECSA...
- per al treball de les teuleries i bòbiles, més de 20 concessions: a Ivars d'Urgell, Linyola, Bellpuig, Bellví, Belianes, l'Alamús, Alcoletge, Bell-lloc, les Borges Blanques, Lleida, Montoliu... Igualment, s'hi troben aprofitaments individuals al costat de productores grans com Ceràmica Llatina S.A., la Calàndria, Ceràmica Ilerdense S.A...
- per als diferents aspectes de la indústria tèxtil, mitja dotzena de concessions, a Balaguer, Bellpuig: les Filatures del Segre S.A., Fibrofil S.A., Texhilatura Ibérica S.A., rentadors de llana...
- per a diverses activitats: laboratoris PAIDO, MILSA, Cros S.A., CAMPSA, fàbriques d'oli, de begudes gasoses, d'articles de goma, escorxadors d'aus, fàbriques d'adobs, etc. Una dotzena d'empreses situades a Bellví, Bell-lloc, les Borges Blanques, Artesa de Lleida, Lleida, etc.

— La Comarca de l'Urgell, així descrita en la divisió territorial de 1936 i 1987.

— Pobles i termes municipals que l'integren.

— El CANAL d'URGELL al seu pas per la comarca
Algunes de les sèquies principals: 1^a i 2^a.
Sèquies principals.

La major part de l'aigua és per a l'agricultura, una agricultura cada cop més especialitzada i, per tant, amb més necessitat d'aigua. L'especialització és imprescindible si els seus productes han de tenir un cert nivell de competitivitat en els mercats internacionals, en general, però molt especialment en els del Mercat Comú, ja que la majoria dels seus països tenen un clima atlàntic i continental que no els permet conrear aquests productes de regadiu mediterrani.

La reconversió de l'agricultura ja fa temps que ha començat, però continua essent un repte per als pagesos d'aquesta terra: introducció de més varietats fruiteres, sistemes d'hivernacle, disminució de granges de vaques, ja que el mercat europeu està saturat de productes làctics, etc.

Aquest esperit d'empresari que sempre exigeix l'agricultura de regadiu genera una mentalitat bastant diferent de la dels pagesos de secà; aquesta és, potser, una de les causes de les diferències entre Mollerussa i Tàrraga, que actualment s'estan posant de manifest a nivell polític amb la delimitació comarcal.

A la zona regada pel canal hi ha unes 114 cooperatives agrícoles, algunes molt importants: Cooperativa Agrícola de Guissona, COPAGA, Cooperativa Agrícola Pràctica, Cooperativa d'Ivars, etc.

Un dels grans assumptes que es planteja en parlar de l'Urgell és el de l'embassament de Rialb. «L'*Urgell necessita més aigua*», és el pensament dels pagesos de la comarca (per diversificar més la fruita, instal·lar nous sistemes de reg, etc.), i en aquests termes s'expressa el president de la segona col·lectivitat de regants, amb domicili a la Fuliola. De tota manera aquesta afirmació caldria matisar-la i fer-la més precisa: l'Urgell necessita aigua, però no necessita Rialb; amb un altre Oliana, valgui l'expressió, en tindrien prou —en quant a capacitat, 90 Hm³— i no faria falta de fer un pantà tan gran com el de Rialb —400 Hm³—, per assegurar el subministrament durant els estiatges. Tot aquest complex tema planteja uns interrogants en els pagesos i en la gent interessada pel tema:

Si l'any 1986 no es va poder omplir Oliana ¿cóm es podria assegurar l'abastiment d'un pantà tan gran com el de Rialb? ¿Quina força i influència poden tenir les necessitats de Barcelona en la construcció de Rialb? ¿Potser Rialb no es fa pensant en l'Urgell, la Segarra, les Garrigues, etc.? Són preguntes molt complexes i que s'escapen una mica del caràcter d'aquest estudi, quant a la seva resolució i a possibles contestacions.

Però de tota manera, el pensament generalitzat en aquestes terres és que Rialb, tard o d'hora, es farà, i, en certa manera, han de mirar d'esgarrapar el màxim d'aigua possible per a les necessitats agrícoles. No obstant això, en la situació actual, el que realment donen a entendre que els preocupa és la preferència d'utilització de l'aigua en un estiatge molt llarg: la preferència d'utilitzar l'aigua en moments de necessitat correspon a la col·lectivitat núm. 22, la que agrupa els ajuntaments de la zona regable. És per això, en previsió de secades molt llargues, que demanen un altre Oliana, al marge de les necessitats exteriors que farien de Rialb un pantà massa gran per a les necessitats de l'Urgell, actualment.

A part de l'Urgell i les possibles necessitats de Barcelona, hi ha altres zones de la Terra Ferma que demanen aigua urgentment.

Com a contrapunt d'aquesta posició, podem veure en dos articles publicats pel diari *AVUI*, el que es pensa a les Garrigues i a la Segarra, zones amb un dèficit molt clar d'aigua, i que afecta tot el conjunt de la població, les activitats econòmiques i el desenvolupament social:

«Les Garrigues exigeix l'inici del canal de reg. L'obra durà aigua del pantà de Rialb»

«Polítics de totes les tendències s'han aplegat a Arbeca en una reunió convocada per la junta rectora de la comunitat general de regants expectants del canal Segarra-Garrigues, per accelerar la regulació del riu Segre. Un cop més, han demanat la regulació del riu Segre i la construcció del canal Segarra-Garrigues, amb més exigència que mai. Trenta mil Ha. de terreny i més de 40.000 habitants eren representats en aquesta reunió per elaborar un calendari estratègic que caldria seguir a partir d'ara per poder, finalment, portar aigua a aquestes dues comarques lleidatanes, de les més pobres de Catalunya. Ja s'ha redactat un avantprojecte que va fer la Generalitat de Catalunya, i que serveix perquè la confederació hidrogràfica de l'Ebre doni la concessió d'aigües. Però ara és el moment de redactar el projecte definitiu i, al mateix temps, fer una altra redacció del projecte d'obra d'entroncament del canal amb la presa de Rialb, de tal manera que quan comenci la construcció del pantà, també comenci la construcció de l'entroncament. Per Josep Pau, del PSC —home que en una altra època havia estat aferrisat opositor a Rialb— la regulació del riu Segre és molt necessària, ja que la regulació depèn de la construcció del pantà de Rialb. Ha afegit que no tindria cap raó de ser regular el riu Segre només per afavorir les aigües del canal d'Urgell i deixar al marge la Segarra i les Garrigues, que històricament han anat demanant aigua i no han obtingut mai cap resposta.»

«La falta d'aigua ha frenat el creixement de la Segarra»

AVUI núm. 3.434 pg. 18 29/5/87

«La Segarra és la comarca que menys desenvolupament industrial, demogràfic i urbà ha tingut els últims 25 anys, segons coincideixen totes les forces polítiques i les xifres objectives. Tothom coincideix a assenyalar que la falta d'aigua és el problema bàsic i fonamental que ha de resoldre aquesta zona de Catalunya, si vol mirar de cara al futur amb un cert optimisme. En aquests moments, uns cinquanta nuclis d'aquesta comarca disposen d'aigua tan sols una hora al dia, i la mancomunitat d'aigües de la zona vol que es posi fi a aquesta situació, urgentment, almenys abans de l'estiu. Quant al sector agrari, la falta d'aigua és evident que perjudica els camps de cultiu, sobretot si tenim en compte que aquestes terres són de secà i que pateixen, any rera any, una de les sequeres més fortes de Catalunya, juntament amb les Garrigues. A la ramaderia també l'afecta en un cent per cent, ja que si les granges no tenen aigua, el seu funcionament està en perill. Quant al sector industrial, és evident que la falta d'aigua també minva les possibilitats que en aquesta zona s'instal·lin indústries i que, en conseqüència la Segarra pugui créixer.

Per tant, portar aigua del canal d'Urgell fins a punts com Sant Guim, Cervera i Verdú, podria ser un projecte que beneficiaria aquesta cinquantena de pobles de la Ribera de Sió i de la Baixa Segarra, que necessiten urgentment aquest preuat líquid.

D'altra banda, els habitants de la Segarra consideren que és una fal·làcia parlar d'expectatives beneficioses quan s'inaguri el canal Segarra-Garrigues, perquè aquest canal, si bé és cert que beneficiarà les Garrigues i l'Urgell, per la Segarra pràcticament no hi passarà. És per aquest motiu que els representants polítics d'aquest consistori (Cervera), estan d'acord a afirmar que el canal Segarra-Garrigues hauria de dir-se Urgell-Garrigues».

Bibliografia

COMUNIDAD GENERAL DE REGANTES DE LOS CANALES DE URGEL *Ordenanzas y reglamentos del sindicato y jurado de riegos*. Lleida, 1966.

SINDICAT DE REGS *Revista de la Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell*: Mollerussa, setembre 1986.

Un FULLETÓ força antic de les ordenances i reglaments del Sindicat i Jurat de Regs, per la col·lectivitat núm. 18. És el precedent del llibre a dalt indicat.

Entrevistes el dia 5 d'abril de 1987 amb el President de la Col·lectivitat de Regants núm. 2, amb seu a la Fuliola, Sr. Casimiro Grañó Alemany i amb l'agricultor Sr. Joan Farré Llobera.

DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES. Direcció General de Política Territorial. Servei d'acció comarcal: *Diagnòsi Comarcal de l'Urgell* Barcelona, novembre 1985.

GRUP DE RECERCA PEDAGÒGICA DE TÀRREGA: *Les nostres contrades: l'Urgell*.

Vol. 1 «Geografia i població». Institut de Ciències de l'Educació U.A.B., 1983.

Atlas de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

AVUI núm. 3.380 i 3.434.

La Comarca de l'Urgell, així descrita en la divisió territorial de 1936 i 1987.

Pobles i termes municipals que l'integren.

El CANAL d'URGELL al seu pas per la comarca.

Algunes de les sèquies principals: 1^a i 2^a

Sèquies principals.